

MODERN TOPLUMDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ VE DEVLET: İKTİDAR, İDEOLOJİ VE KİTLE İLETİŞİMİ*

Devrim ÖZKAN

Yrd. Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Medya ve İletişim Bölümü, ozkandev@hotmail.com

ÖZET: “*Sivil toplum kuruluşları*”nın (STK) kamusal alandaki işlevleri, son yıllarda sosyal bilimciler tarafından sıklıkla tartışılan konu başlıkları arasındadır. Yapılan tartışmalarda başlıca iki ana eksenin varlığından söz edilebilir. Bunlardan, Habermas tarafından dile getirilen birincisi, sivil toplumun politik alandaki yurttaşların devlet erki karşısında hak talebinde bulunabilmelerinin olanaklarını sağladığını dile getirmektedir. Bu yaklaşım, öznenin sahip olduğu hakların devletin baskı aygıtlarına karşı korunabilmesi için “STK”na çeşitli görevler atfederek, toplumsal yaşamın işleyişini, öznenin sahip olduğu mahremiyet alanlarının dokunulmazlığında görür. Althusser’in ileri sürmüş olduğu ikinci yaklaşıma göre ise, “STK” kamusal alanda, esasında, devletin ideolojik aygıtı olarak işlev görmektedir. Bu demektir ki “STK,” egemen ideolojinin sosyal yaşama taşınarak, sürekli yeniden üretilmesini sağlar. Keza devlet kurumlarının işleyiş ve uygulamalarında sürekli olarak yeniden üretilen ideolojiler, bu işleyiş ve uygulamaları belirli şekillerde tekrar eden “STK” vasıtasıyla, sivil toplumu oluşturan öznelere taşınmaktadır. Bu çalışma çerçevesinde, belirtilmiş olan iki ana eksenin başlıca özellikleri incelenecek ve “STK”nın göstermiş oldukları etkinlikler ile hangi yaklaşımı doğruladıkları gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sivil toplum, Kamusal alan, Medya, İdeoloji, Yaşam dünyası.

Jel Kodu: Z00

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS IN MODERN SOCIETY AND STATE: POWER, IDEOLOGY AND MASS COMMUNICATION

ABSTRACT: The function of “*civil society organizations*” (CSOs) in public sphere has been a subject often discussed among the social scientists. Among the discussions is the existence of two main titles. The first one, mentioned by Habermas, tells about that the non-governmental public provides the citizens with demanding their rights from the government in the political field. This approach regards that the functioning of public life is in the immunity of privacy fields that a subject has and attributes several duties to CSOs so that the rights of the subject can be protected against the government’s pressure system. And according to the second approach suggested by Althusser, the CSOs fundamentally function as the ideological system of the government in the public sphere. That means that the CSOs always reproduce the dominant ideology carrying it into the everyday life. Likewise, ideologies that are always reproduced in the functioning and practices of the governmental organizations are transferred into the subjects forming the civil society via the CSOs that repeat these practices and functioning. In the frame of this study the characteristics of the two main titles pointed out will be examined and we will try to indicate which approach the CSOs will verify through the activities they show.

Key Words: Civil society, Public sphere, Media, Ideology, Lebenswelt.

Jel Code: Z00

1.Giriş

Modern toplum modeli, son iki yüzlük dönemde giderek artan bir biçimde, toplumların ekonomik, politik ve kültürel yapılanmalarında belirleyici olmuştur. Geleneğe dayalı olarak yapılandırılmış toplumlardaki tüm kurumsal yapıların yerlerine modern kurumların ikame edildiği modernleşme süreçleri hızla tüm yeryüzüne yayılırken, devlet ile birey, aile, sınıf ve çeşitli temsil grupları arasındaki tüm ilişki tarzları yeniden biçimlenmiştir. Yine bu süreçte, iktidarın temel dayanakları, yapısı ve işleyişi, önemli ölçüde, yeniden yapılandırıldı. İkinci dünya savaşından sonraki süreçte, demokrasinin, “*modern dünya sistemi*”ni (modern world-system) nitelendiren başlıca kavramlardan biri haline gelmesiyle, “*iktidar*,” “*medya*” ve “*sivil toplum*”a dair tartışmalar, pek çok bilim sahasının başlıca temalarını teşkil etmeye başladı. Althusser’in (2003) ideoloji kavramını tartıştığı ve özgün fikirlerini ileri sürdüğü “*İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*” kitabında, “STK”nın “*Devletin İdeolojik Aygıtları*”ndan biri olduğunu ileri sürmesi, “STK” ile ideoloji kavramının bir arada tartışılmasına neden oldu.¹ Habermas’ın ikinci dünya savaşı sonrasındaki süreçte Avrupa politik sisteminin idealize edilmiş ilkeler çerçevesinde yeniden tasarlanabilmesi için ihtiyaç duyulan düşünsel dayanakları temin etmeye yönelik gayretleri ise “*kamusal alan*,” “*kamuoyu*” ve “*diyalog*,” kavramlarının iletişim ve politika sahasında sürdürülen akademik tartışmalarda sıklıkla incelenmelerine yol açtı. Bu süreçte “sivil toplum”un modern politikadaki işlevinin ne olduğu ve ne olması gerektiği problemine dair tartışmaların ideoloji kavramıyla birlikte ele alınması, problemin sahasını genişlettiği gibi, tartışmanın taraflarının “STK” ve işlevleri hakkındaki düşünce farklılıklarının görünür hale gelmesini sağlamıştır.

“*Sivil toplum*” kavramının ortaya çıktığı toplumsal konjonktürün, modern düşüncenin başlangıç evresini oluşturan “*özne-nesne*” ikiliği ile derin bağlantıları bulunmaktadır. Zira modern düşünce, özneyi nesnel dünyadan ayırarak, ona nesnel hakikatler dünyasının dışında düşünceler üretebileceği bir alanı temin etmiştir. Kişisel özerkliklerin sağladığı süreç, burjuvazinin kendisinden önce salt toprağa dayalı olan bir ekonomik yapılanmada, kendi özerk ekonomik alanını yaratmaya başladığı bir döneme tekabül eder. Toprağa dayalı ekonominin yol açtığı hiyerarşik iktidar yapılarının, kendisine yabancı olan bu özerk ekonomik alanlarla birlikte yapısal bir bozulma sürecine girmesi kaçınılmazdır. Başlangıçta, ekonomik hiyerarşiye bağlı olmadığı gibi, iktidar hiyerarşilerinden de görece uzak olan ve kendi öznel çabasıyla “*yaşam dünyası*”nı (lebenswelt, life-world) inşa eden burjuvazi, özel alanında özgün düşünsel faaliyetlerde bulunabilme imkânına kavuşmuştur.

* Bu makalenin yazımında doktora tezindeki bölümlerden faydalanılmıştır (Özkan, 2011).

¹ Marksist literatürde ayrıca bir “çevreleme” (reservation) aygıtı olarak “STK”lar tartışması da mevcuttur.

Bu süreci nitelendirebilecek başka bir olguya, ortaçağ boyunca şehir ekonomisiyle sınırlı kalmış ekonomik modelin, uluslaşma sürecine girmiş olmasıdır. Modern zamanlardan önce, ekonomik yapı birbiri ile tamamen entegre olamamış bölgeler arasında sürdürülen bir etkinlikti. Fakat modernlik, tüm ekonomik aktör ve faktörlerin karşılıklı entegrasyonunu zorunlu hale getirir. Bu nedenle modern ekonominin sermaye ihtiyacı, iktidar sahipleri ile sermayedarlar arasında imzalanan, borç sözleşmeleriyle giderilemez hale gelir. Ekonominin, hükümdarın mülkiyet alanıyla sınırlandırılmaz yeni nitelikler arz etmesiyle, kamusal alana yeni aktörler eklenir. Özellikle ihracattaki artışla beraber, finans ve ticaret kapitalizminin istihdam hacminde belirli bir artış olması, buna katkı sağlar.

Tüm bu söylenenlerden de anlaşılacağı üzere, burjuvazi “*edebi kamu modeli*”² (literary public sphere) olarak nitelendirilen kendi kamu modelini, öznelere, kendi mahrem egemenlik alanlarını inşa edebilme imkânı sağlayarak gerçekleştirmiştir.³ “*Temsili kamu*”dan “*edebi kamu*”ya doğru, yaşamın ve bilincin her alanında gerçekleşen bu dönüşüm sürecinin etkilediği toplumsal saha son derece geniştir. Bu dönüşümün başlıca belirleyici niteliklerinden birisi, özneye, gerek kendi öznel sahasında, gerekse kamusal alanda, etkili ve dönüştürücü olmasını sağlayan hukuki ve ekonomik güvenceleri temin etmiş olmasıdır. Böylelikle, sivil toplum için vazgeçilmez bir gereklilik olan öznelere (a) toplumsal bir zemin üzerinde, (b) eşgüdümlü bir biçimde ve (c) “*düşünümsel*” (reflective) olarak fikir üretilebilmelerinin imkânı sağlanmış olur. Esas itibarıyla “*öznelerarası*” (intersubjective) bir varlık olan “*yaşam dünyası*” (Dreher, 2003: 143), ortak sembollerin eşgüdümlü inşa edilebilirliğinin temini açısından kamusal alanın tesis edilmesinde önem arz eder. Burada önemli olan nokta, daha önceki dönemlerde kamusal yaşam devlet tarafından içerilmiş bir alan olarak inşa edilmişken, burjuva kamusal yaşamın, “*iktidarı oluşturan tüm faktörler*” ile “*toplum*” arasında inşa edilmiş olmasına rağmen, özel alana daha yakın olmasıdır (Habermas, 1999: 255).

Demek ki burjuva kamusal yaşam için öznel alanın özerklik ve mahremiyetinin dokunulmaz kılınarak, öznelere bağımsız düşünsel etkinliklerini gerçekleştirme ve kamusal yaşama çeşitlilik katma fırsatı sağlamak vazgeçilmezdir. Bu sayede öznelere, edebi kamusal yaşamın zemininde eşitler olarak bir araya gelip yaşam dünyalarını dönüştürecek olan düşünceleri sürekli olarak inşa edebilme imkânı elde eder. Öznelere bu etkinliği gerçekleştirebilmelerinin imkânı, kendilerini düşünümsel olarak sürekli inşa edebilmeleri sayesinde mümkün olabilir.

Modern özne, geleneksel yaşamı devam ettiren öznelere gibi kendiliğinden davranmaz. O, davranışlarını diğer tüm toplumsal aktör ve faktörlerin ilgilerini, konularını, davranışlarını ve “*çıkarlar*”ını (interests) sürekli olarak yeniden değerlendirerek düzenler. Böylelikle, yaşamdan bağımsız hakikatlerin kişilere zorla dayatılmasının olanağı kalmadığı gibi, kamusal yaşama özerk mahrem alanlardan, toplumsal yaşamı düzenlemek amacıyla taşınan düşünceler, kamusal yaşamın içinde dönüşme ve gelişme imkânı elde eder.

Modern devletin kamusal “*modern dünya sistemi*”nde gerçekleşen son elli yıldaki dönüşümlerden dolayı, diğer devletlerin kamuları ile entegre olmaya başlamıştır.⁴ Kitle iletişim ve ulaşım sistemlerinin kapsam ve etkisinin artmasıyla birlikte, farklı mekânlarda bulunan kişi, grup ve sınıfların ortak meselelere dair düşünüp tartışabilmelerinin olanakları her geçen gün artmaktadır. Sosyal medyanın, özellikle yirmi birinci yüzyılın ilk on yıllık döneminden itibaren, yeni bir olgu olarak gündeme gelmesi, kamusal tartışmanın yeni bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, kamusal alanın ve “*STK*”nın toplumsal işlevlerinin ne olduğunun yanı sıra, iktidar mekanizmalarının “*kamuoyu*” ve “*kanaatler*”in biçimlenmesinde ne derece etkili oldukları, çeşitli bilim sahalarından akademisyenlerin tartışma temalarını meydana getirmiştir.

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler gerek iktidarlara gerekse muhaliflere kamuoyunu yönlendirebilmeleri için önemli imkânlar sağlamaktadır. Kitleli yönelimlerin belirleyici olduğu bir kamusal alanda yönünü bulmak isteyen “*birey*”ler gün geçtikçe devletin tüm ekonomik ve politik uygulamalarına bağımlı hale gelmektedir. Merkezi iktidara karşı “*karşı ağırlık*” (counterweight) işlevi görmesi gereken “*STK*”nın, kamusal alandaki rolü her geçen gün daha fazla sorgulanmaktadır. “*Sivil toplum*”un politik katılımın sağlanması sürecindeki işlevini ideal bir biçimde nasıl yerine getireceği, önemli konu başlıklarından birini teşkil etmektedir.⁵ Habermas ve Althusser’in modern toplumun işleyişine dair kavrayışlarına “*STK*”na dair sürdürülen tartışmalarda sıklıkla başvurulmaktadır. İki düşünür, modern topluma ve kamusal alana dair birbirinden tamamen farklı fikirlere sahip olduklarından dolayı, “*STK*”lar hakkında birbirine aykırı kavrayışların ortaya çıkmasına yol açmaktadırlar. Ancak iki düşünürün farklılıkları, bilim sahasında nitelikli tartışma ve fikirlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

2.Habermas’ta “Yaşam dünyası” ile “İdeoloji” İlişkisi

Habermas yirminci yüzyılın ikinci yarısında modern toplum ve politikanın yeniden yapılandırılması sürecine önemli katkılarda bulunan bir düşünürdür. Gerçekten de yaşanan iki dünya savaşından sonra modern politik sistemin gerek ulusal, gerekse uluslararası ölçekte yeniden yapılandırılması önemli bir öncelik haline gelmişti. Devletin birey ve sivil toplum ile ilişkisinin nasıl düzenlenmesi gerektiğine dair problemler giderek artan bir biçimde akademik ve politik tartışmaların gündemini işgal etmektedir. Bu problemi cevap olarak, Habermas burjuva toplumunun kuruluş sürecinin kökenlerini analiz ederek, güncel problemlerin

² Bu kamu modeli aynı zamanda efsanevi ve kurgusal olarak da nitelendirilebilir.

³ Dillon (2004: 11-25) edebiyat kamusunun gelişimi ile özgürlükçü düşüncelerin yaygınlaşması arasında eşgüdüm olduğunu belirtir. Ona göre (2004), edebiyat kamusunda özgün ve öznel cinsel kimliklerin görünür hale gelmesi, belirgin bir biçimde, kamusal alanın özgürlükçü bir zeminde geliştiğini gösterir.

⁴ Doh ve Guay (2004: 8) küreselleşme koşullarında devletlerarasındaki müşterek eylemlerin, her geçen gün daha önemli hale geldiğine dikkat çeker. Uluslararası anlaşmaların ve yasaların işletilip sürdürülmesinde “*STK*”nın son derece hayati işlevlere sahip olması, devletlerin politikalarını belirlerken, uluslararası kamuoyunun hassasiyetlerini dikkate almalarını gerektirir. Abélès (2008: 243) ise “*STK*”nın artmakta olan önemini vurguladıktan sonra, küreselleşme koşullarında “*STK*”ların yeni işlevler edinmesinin çeşitli meşruluk problemlerine neden olduğuna dikkat çeker.

⁵ Adugit (2013: 134), “*sivil toplum*”un, yurttaşların karar alma mekanizmalarına politik katılımlarının sağlanmasında, son derece önemli olduğuna dikkat çeker. Özel alan ile devlet arasında etkileşimi temin ederek, yurttaşların taleplerinin karşılanmasını sağlayan “*sivil toplum*,” kamuda adaletin tesis edilmesini sağlar. Bu çerçevede Adugit (2013: 146) “*sivil toplum*”un işlevlerini ideal bir biçimde yerine getirebilmesi için, etik ilkelere bağlı kalmasının zorunlu olduğunu vurgular.

çözümü için bir çerçeve sunmaya çalışır. Onun bakış açısına göre, ideoloji kavramının ortaya çıkması ile kamusal tartışma ortamını sağlayan burjuva toplumu arasında, kopmaz bağlar mevcuttur. Zira burjuva “*edebi kamu modeli*”yle birlikte, toplumu ilgilendiren sorunlar iktidar ilişkilerinden bağımsız bir şekilde (çünkü edebi kamu modeli, kamusal yaşamı hukuksal olarak eşit bireylerin bir araya geldiği bir alan olarak görür) ve açıkça tartışılabilir hale gelmiştir. Aklın ilkelerinin ve işleyiş dinamiklerinin “*edebi kamu modeli*” için vazgeçilmezliği burada gizlidir. Ayrıca, burjuva kamu modelinde akıl, artık, yaşamdan bağımsız bir biçimde gökyüzünde asılı duran bir mutlaklığı ifade etmemektedir. Artık akıl, öznelere birer fail olarak işleyişine ve üretimine katıldıkları sürekli yaratım sürecinin bir parçasıdır.

Hegel, böylesi bir kamusal aklın tesis edilmesine önemli katkılar sağlayan başlıca düşünürlerden biridir. Modern düşünüşün kurucu babalarından Hegel, on dokuzuncu yüzyılın yaratım ve düşünce için son derece verimli bir yüzyıl olduğuna inanır. Hegel on dokuzuncu yüzyıla ve geleceğe dair ümit ve güven ile doluydu. Bu öylesine büyük bir güvendi ki, bu güvenle, “*modern çağım*,” kendisi ile başlayan akılsal kriterleri kurma gücüne sahip bir çağ olduğunu belirterek, “*tarihin sonunu*” işaret edebilme iradesini kendisinde bulabilmekteydi. Habermas (1990: 6), bu kurgu içerisinde “*modernite*” kavramının zaman bilincini geliştirecek şekilde ilk olarak Hegel tarafından kurulduğunu belirtir. Modernite kavramının zaman kurgusuyla birlikte kuruluyor olması, mutlak bir hakikate ulaşılmış olduğuna işaret etmektedir.

Hegel’in modern zamanların “*ethos*”unu temsil eden başlıca düşünürlerden birisi olduğuna inanan Kojève (2001: 115), Hegel’in kavrayışında “*Tin*”in “*özne*” niteliğine bürünerek yaşamı dönüştüren bir işlev edinmeye başlamasını anlamlı bulur. Hegel de, tıpkı Platon gibi, (a) gerçekliğin kurgusal olduğuna; (b) gündelik yaşamın gerçekliği temsil etmediğine ve (c) içinde yaşadığımız dünyanın kurgusal gerçekliğin referans alınmasıyla dönüştürülmesi gerektiğine inanır. Hegel’in felsefesinde bütünselliğin ele alınış tarzı, sistemde yer alan tüm parçaların bağlantısız olarak ele alındıklarında bir gerçekliğe tekabül etmeyecekleri manasına gelir. Zira her bir parça sadece, bütünselliğe eklenmediği oranda gerçekliğe kavuşur.

Ancak, tüm bu düşünsel temele rağmen, aydınlanma felsefesinin günümüzdeki yansımaları bir parçalanmışlığı işaret etmektedir. Yaşam belirli bölümlere ayrılmakta ve bireyden her bir bölümün ihtiyaçlarına göre yapılandırılmış çeşitli yasalara uyması istenmektedir. Kamusal alan ile özel alan arasında keskin bir biçimde çekilmiş bir çizginin varlığı, modern toplumun başlıca niteliklerinden biri haline gelmiştir. Aynı şekilde bütünlüğün zamansal kavranışı da parçalanmıştır. Her bir zaman bölümünde birey bir önceki zaman bölümünü yadsımakta ve yine şu anda yaşamakta olduğu zaman bölümünü de gelecekte yadsıyabileceğinin bilincinde olarak yaşamaktadır. Ve böylelikle, geçmiş ve geçmişten devralınan her şey (gelenek, ahlak, din v.b.) tarihin çöplüğüne atılabilmektedir.

Tam da bu nokta da, Habermas’ın kullandığı ana kavramlardan birisi olan “*yaşam dünyası*” ile modernitenin sistem ve bütünsellik kavrayışı arasındaki ilişki büyük önem arz eder.⁶ Modernlik koşullarında, öznelere eşgüdüllü eylem vasıtasıyla ne şekilde sağlıklı bir iletişim ortamını temin edecekleri önemli bir problemdir. İletişim ortamları, kimi zaman karmaşık nitelikler arz edebilmektedir. İletişim süreçlerinde, öznelere arasında farklı tarz ve niteliklerde çok sayıda eylem ortaya çıkabilmektedir. Ancak, Habermas’a (2001: 128) göre öznelere birbirleri ile iletişime geçebilecekleri başlıca üç etkinlik sahası mevcuttur. Bunlardan birincisi insanın dışında bulunan ve hakkında doğru önermelerde bulunulabilecek “*nesnel dünya*”dır. İkincisi ise öznelere arasında hukuka dayalı bir biçimde tesisi edilmiş tüm ilişkilerin eyleme geçirildiği “*toplumsal dünya*”dır. Son olarak iletişim faaliyetinde bulunan tüm öznelere, sadece kendilerine açık olan “*öznel dünya*”larıdır. İnsan bu eylem sahaslarının çeşitli tarzlarda kesiştiği bir toplumsal dünyada varlığını sürdürür.

Habermas, insani eylemin ortaya çıktığı bu eylem sahaslarını çözümlerken kullandığı “*yaşam dünyası*” kavramına dair düşüncelerini uzun bir süreçte biçimlendirmiştir. “*Kamusalın Yapısal Dönüşümü*” (1999) adlı eserinde, burjuva aile yapısının oluşumu ile burjuva kamusunun arasındaki bağlantıları inceler. Habermas İngiltere, Fransa ve Almanya’daki burjuva kamusal alanının on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllardaki dönüşümünü analiz ederken, burjuvazinin edebi ve politik özne bilincinin dönüşümünü inceler (Snedekers, 2000: 240). Habermas’ın bu incelemesi, daha sonra yazacağı “*İletişimsel Eylem Kuramı*”nın (2001) arka planını oluşturan önemli örnekler arasında yer alır. Habermas’ın burjuva özne ile kamusal alan arasında var olan ilişkinin derin ve her düzlemde kendisini hissettiren ideolojik temellerine yaptığı vurgu, kitabın ana eksenini oluşturur. Bu eserler, rasyonel bir toplumun, burjuva kamusalının inşa sürecinin temel hedefi olduğuna dair inancı yansıtır. Habermas’ın (1971; 1979; 1989) “*The New Conservatism*,” “*Communication and the Evolution of Society*” ve “*Knowledge and Human Interest*” adlı eserleri de insanların “*müzakereli iletişim*” ile rasyonel bir toplumu tesis edebilecekleri inancına dayanır. Müzakereler vasıtasıyla alınan kararların rasyonel bir nitelik arz edeceğine dair inanç, “*müzakereli demokrasi modeli*”nin başlıca ön kabulüdür (Bayram, 2011: 112).

Habermas (1999: 127-129), burjuva ailenin mahremiyet sahasının genişletilmesi ile kamusal topluluğun etkinlik sahasının genişlemesinin eşgüdüllü bir biçimde gerçekleştiğini düşünür. Bu süreçte kişilerin özne hikâyelerinin anlatımına dayanan romanın, burjuva kamusunda tartışılan başlıca temalardan birisi olması dikkat çekicidir. İnsanların, edebiyat vasıtasıyla bir araya gelmeye başlaması, burjuva kamusunun başlıca niteliklerinden birisi olarak ortaya çıkar. Burjuva edebiyatı, öznelere mahremiyetini kamuya sunar ve tartışma konusu haline getirir. Kişiler, romanlardaki öznelere mahremiyetlerine dair tartıştıkça, ortak kanaatlerin oluşması temin edilmiş olur. Kamusal topluluğu oluşturan tüm bireylerin hep birlikte akıl yürütmeleri, ulus devletin oluşması için gerekli olan yeni bir “*toplum bilinci*”nin (public consciousness) ortaya çıkmasını temin eder.

Habermas’ın özne olarak var olan bir okuyucunun tüm özne düşüncelerinin gerçekte kamusal bir düzlemde gerçekleştiğini belirtmesi, doğal olarak bu özne düşüncesinin yine kamusal düzlemin etkileriyle doğduğu sonucunu ortaya çıkarır. Bu sonuç “*yaşam dünyası*” kavramının “*iletişimsel eylem kuramı*” içerisindeki işlevi ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Habermas’ın idealleştirdiği “*edebi kamu modeli*” için vazgeçilmez olan husus, (a) toplumu ilgilendiren problemlerin, hukuksal bakımdan eşit kabul edilen tüm öznelere katılımla açıkça tartışılabileceği; (b) güç ve ideolojik yansımalarından arınmış bir şekilde kararların akla

⁶ Dreher (2003: 141-142) toplum ve bireylerin karşılıklı iletişim ve etkileşiminde yaşam dünyalarının elementleri olarak sembollerin önemli işlevleri olduğunu vurguladıktan sonra, “*yaşam dünyası*”nın insani deneyimin temel yapı taşını teşkil ettiğini belirtir.

dayandırıldığı, bir kamusal yaşamın varlığıdır.⁷ Zira, Habermas toplumsal yaşamı bireylerin dayanışmaları biçiminde ele alır (Habermas, 2001: 547). Demek ki Habermas ideolojiyi öznelerarasında gerçekleşen iletişimin çarpıtılması olarak görmektedir.

İletişim süreçleri akla dayalı bir biçimde tesis edilmediğinde, aktörler, çeşitli tarzlarda eylemlerine meşruluk kazandırmak için farklı söylemleri dile getirebilmektedir. Bu durum, öznelerin iletişim etkinliklerinin sınırlandırılmasına yol açar. Bunun en önemli sebebi, iletişimin kendi işleyişinden bağımsız egemenlik ilişkilerine ve belirleyicilere tabi kılınmasıdır. Dolayısıyla, Habermas, iletişimin işleyişinde engelleyici faktörler olarak ön plana çıkan kaynakların tespit edilmesinin önemli olduğunu düşünür. Bu sebepten kaynaklı olarak da kamusal yaşamın yaşadığı yapısal dönüşümü, geliştirmekte olan “*kitle iletişim araçları*”nın kanaatlerin oluşumunda belirleyici bir güç olarak ön plana çıkması çerçevesinde irdeler. Demek ki Habermas (2001), öznelerarasında iletişimin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesini engelleyen kaynakların tespit edilmesiyle, “*çarpık iletişim*” (distorted communication) engelleyebilecek mekanizmalar oluşturulduğunda, nitelikli bir toplumsal yaşamın mümkün kılınabileceğini düşünür.

İşte tam da bu noktada, “*STK*”nın varlığı kamusal iletişim ortamlarının işleyişi açısından vazgeçilmez bir önem arz eder. Özneler sahip oldukları kanaatleri “*STK*” aracılığıyla kamusal yaşama aktarırlar. Böylelikle benzer kanaatlere sahip olan öznelerle buluşabilme olanağına kavuştukları gibi, kanaatlerinin toplumsal yaşamda etkin bir dönüştürücü güç olarak var olabilmesini sağlayabilirler. Habermasçı perspektife göre ideoloji, iletişim kaynaklarının işleyişinin bozulması manasına gelir. “*STK*”nın işlevlerini yerine getirebilmelerinin şartıysa, iletişim kaynaklarının sağlıklı bir şekilde işlediği toplumsal bir yaşamın varlığıdır. Böylesi bir idealleştirmeye birlikte Habermas’ın sahip olduğu ideoloji kavrayışının problemleriyle karşı karşıya kalırız ki bu kavrayışın içerdiği problematikler aynı şekilde “*STK*”nın kamusal yaşamdaki işleyişlerine dair ortaya koyduğu görüşler için de geçerlidir.

Eğer ideoloji kavramı bir “*sağlık problemi*” olarak ele alınırsa sivil toplumun düzenli bir biçimde işleminin önünde bir engel olduğu düşünülür ki, böylece ideolojinin uzak durulması hatta gerekirse ortadan kaldırılması gereken bir olgu olduğu fikri gelişmeye başlar. Oysaki ideolojiler toplumsal yaşamda var olan failerin yaşam süreçleri içinde sahip oldukları ve de olmak zorunda kaldıkları çıkarların karşı konulamaz bir sonucudur. Şimdi bu çıkarların sonucu olarak ortaya çıkan hayatı ele alış tarzlarını, insanlar arasında gerçekleşen etkileşimin önünde bir engel olarak görmek başlı başına bir hatadır. Böylesi bir ideoloji anlayışının ortaya konulabilmesi ancak sosyal teoride geleneğinde “*psikolojizm*”e yaslanarak mümkün olabilir ki, bu anlayışın varabileceği yer idealize edilmiş bir “*yaşam dünyası*” anlayışıdır.

İdealize edilmiş tüm niteliklerine rağmen, modern devlet ve toplum, merkezileşme eğiliminde olduğundan dolayı, kitlesel yönelimlere neden olabilecek potansiyellere sahiptir. İnsanlar arasındaki iletişimin “*kitle iletişimi*” (mass communication) vasıtasıyla temin edilmesi, merkezi iktidarın kamuoyunun biçimlenmesinde belirleyici olmasına neden olur. Her türlü problemin merkezi kaygılar ile tartışılması “*tek biçimli*” (uniform) bir toplumsal yapının oluşmasına yol açacak faktörlerin miktarını arttırır. Burjuva kamu modelinin, Yunan şehir devletlerindeki kamu modelinin gelişmiş biçimi olarak sunulması, çok sayıda yeni kültürel, politik ve ekonomik faktörün göz ardı edildiği anlamına gelir. Zira Habermas, toplumun bilinçli bireylerin etkinliği ile oluşan bir yapı olarak ele alırken, Althusser’in dikkat çektiği bireyin etkinlik sahasının dışında yer alan çok sayıda faktörü göz ardı eder (Saiedi, 1987: 254). Habermas insani etkinliğin başlıca belirleyici olduğuna inanan hümanist geleneği devam ettiren bir düşünürdür.⁸ Althusser ise yapının başlıca belirleyici olduğunu düşünen antihümanist “*yapısalcı*” geleneğe bağlıdır (Smith, 1980: 59-60). Bireyin, içinde yer aldığı toplumsal, kültürel, politik ve ekonomik yapıların belirleyiciliğine tamamen tabi olduğuna dair inanç ile “*insani eylemin ve eşgüdümün*” topluma dair her şeyi biçimlendirdiği görüşü sivil toplum ve işlevleri hakkındaki tartışmaların ana eksenini belirlemektedir.

Yeni tip bir toplum tasarısının sonucu olarak biçimlenen modern devlet, demokrasi vasıtasıyla bireyleri iktidar mekanizması içinde rol oynamaya sevk eder.⁹ Ayrıca modern devlet, toplumu oluşturan tüm öznelerin, eşgüdümlü bir biçimde eylemlerde bulunmalarını temin edecek kurumsal yapıları da tesis eder. Sanat, eğitim ve sağlık sahalarında tüm yurttaşların yaşamlarını doğrudan etkileyecek kurumsallaşmaları sağlayan modern devlet, iktidar merkezinde gerçekleşen her türlü değişimden herkesin etkilenmesine neden olan bir mekanizmanın vücut bulmasına yol açar. Bu durum öznelerarasında iktidar mekanizmalarından bağımsız bir etkileşimin sürdürülebilirliğinin olanaklarını ortadan kaldıran etkilere sahiptir.

Modern iktidar yapıları egemenlik sahasında bulunan tüm bireysel ve kurumsal tüm aktörlerin, belirlenmiş amaçların temin edilmesinde eşgüdümlü hareket etmelerini talep eder. Tüm aktörlerin rolleri tek bir amaç çerçevesinde yapılandırıldığında iktidarın işleyişi tüm yaşamı doğrudan etkiler. İktidarın her türlü etkinliğinin kişilerin yaşam planlarını, refahlarını ve yaşam çevrelerini doğrudan etkilediği şartlar altında, iktidar tüm öznelerin odağı haline gelir. Kitle iletişiminin bilinçleri yönlendirebildiği koşullarda, “*bireysellik*” yerini “*tek biçimli*” kavrayışın egemenliğine bırakır. “*STK*”nın kamusal alanda ve kamuoyunun biçimlenmesinde etkili olabilmesi, öznelerin bağımsız bir biçimde düşünerek özgün tutum ve davranışlarda bulunabilecekleri özerkliğe sahip olmalarına bağlıdır. İdeolojiler yaşamın belirli bir bakış açısından ve hedeflerden hareketle biçimlendirmeye çalışır. İktidarlar, egemen oldukları tüm sahalardaki yaşam tarzlarını, ihtiyaçları, çıkarları ve kaygıları tek biçimli hale getirecek ideolojiler ile dizayn etmeye çalıştıklarında, burjuva kamusunun idealize edilmiş işlevlerinin yanı sıra, “*STK*”nın işlevleri de geçerliliklerini yitirebilir. Bu manada Althusser’in modern topluma dair eleştirileri dikkate alınarak gerek

⁷ Bu çerçevede ayrıntılı bir tartışma için bkz. Bayram, A. K. (2011). Topluluk, İktidar İlişkileri, Birey ve Müzakereci Demokrasi. Liberal Düşünce Dergisi, Sayı 61-62, ss. 111-120.

⁸ Kahn (1990) Habermas’ın erken dönem çalışmalarını dikkate alarak, insani ilgiler ile bilgi arasında ilişkiyi yansıtan hümanist çalışmaları inceler. Bu sayede Habermas’ın, eleştirel yargı yetisine dayanan politik konsensüsün olanağını öngören Rönesans hümanizminin mirasçısı olduğunu ispat etmeye çalışır.

⁹ Zake (2002: 219), Althusser ve Foucault için modern iktidarın merkezi elementlerinin özneleştirme olduğunu vurgular. Althusser ve Foucault, modern politik sistemin egemen olduğu şartlar altında, sosyal hayatın tüm sahalalarının iktidarın belirleyiciliğine tabi olduğuna inanır. Zake (2002: 244) bu durumun, bireylerin uluslaşma ve ulusçuluk ideolojisi vasıtasıyla bir araya getirilmeleriyle temin edildiğini öne sürer.

kamunun gerekse sivil toplumun ideal bir biçimde işlemlerini sağlayacak hukuki güvencelerin tesis edilmesi zaruridir. Bunlarda en önemlisi medyanın etkinliklerinin kamuyu ve sivil toplumu yönlendirmeyecek bir biçimde düzenlenmesidir.

3. Althusser’de İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları

Modern devlet ve toplumların işleyiş sürecinde önemli faktörlerin neler olduğuna dair bir tartışma, insani eylemin belirleyiciliği ile devlet ve toplumun oluşturan yapıların belirleyiciliğinin, yaşam dünyalarının biçimlenişinde ne derece etkili oldukları probleminin çözüme kavuşturulmasıyla neticelenebilir. Elbette “*insani eylem*”in (human action) tamamen harici faktörlerin yönlendirmesine tabi olduğunu ileri sürmek mümkün değildir.¹⁰ Zira “*sosyal yapılar*”ın (social structures) değişmeden var oldukları kabul edildiğinde, “*değişimi*” açıklamak mümkün olmaz. Ancak, insani eylem tamamen özgür bir biçimde icra edilmemektedir. İnsan amaç, ilgi, çıkar ve kaygılarını çeşitli tarzlarda etkileyen bir çevrede yaşamını sürdürür. Bu çevre coğrafya, kültür ve diğer insanlar gibi, çeşitli faktörlerden oluşur. Ayrıca “*diğer insanlar*” (a) “*kişinin aynı toplumda bir arada yaşadıkları*” ile (b) “*diğer toplumlara ait olanlar*” diye ikiye ayrıldığına problem başka bir boyuta taşınır. Aynı topluma ait kişilerin bireysel amaçlarının yanı sıra ortak amaçları mevcuttur. Bu bireysel ve ortak amaçlar kimi zaman kesişirken, bazen de birbirlerinden farklılaşabilirler. Kişi, diğer toplumlara ait kişiler ile ilişkisinde, ait olduğu toplum ile diğerleri arasındaki tüm farklılıkları duyumsar ve bu farklılıklar kimliğini biçimlendirmekte kullandığı başlıca veriler arasında yer alır. Tüm bunlar, yaşam dünyalarının biçimlenmesinde etkili olduğu kadar, hayatın hangi hedefler göz önüne alınarak nasıl biçimlendirileceğine dair karar ve düşünce dizgelerine tekabül eden ideolojilerin temel yapı taşlarını oluşturur.

Althusser’in ideoloji kavramına yüklemiş olduğu anlam ile Habermas’ın ideoloji anlayışı arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere, Habermas’a göre ideoloji kavramı, burjuva toplumunun var etmiş olduğu edebi kamu modeli ile ortaya çıkan bir kavramdır. Oysaki Althusser ideoloji kavramını tarih içinde var olmuş tüm toplumların yaşamda yer edinebilmek için kullanmak zorunda oldukları bir özellik anlamında kullanır. İdeoloji kavramı, Althusser’in kullanmış olduğu bu anlamında, daha geniş bir çerçeveye arz eder. Bu ideoloji kavramına göre, her insan topluluğu dünyayı kavramak ve dönüştürebilmek için üyelerine belirli kavramlar ve inançlar sağlamak zorundadır. Dolayısıyla ideoloji, sıradan Marksist anlayışların sahip olduğu kavrayış tarzında olduğu gibi, belirli bir gerçekliğin insan zihnine yansımaları olarak anlaşılabilir. İdeolojiler, öznelerin yaşamı sürekli yeniden üretebilmelerinin yanı sıra, yaşamın belirli bir amaç çerçevesinde dönüştürülmesinin birer aracıdır.

Toplumlardaki kişilerin birlikteliğini ve eşgüdümlü eylemlerde bulunabilmelerini temin eden belirli sembol dizgeleri mevcuttur. Bu sembol dizgeleri kültürü ve “*dil*”i (language) meydana getirir. Ayrıca sembol dizgeleri, kültür ve “*dil*” vasıtasıyla sürdürülerek sonraki kuşaklara aktarılır.¹¹ Toplumdaki kurumların işleyişi, insanların “*karşılıklı bilgi*” (mutual knowledge) sahalarının kapsadığı belirli anlam dünyaları ile sürdürülebilir. İnsanların ortak bilinci ve belleği sayesinde toplumlar daha bütünlüklü bir yapı arz ederler. Ortak bir biçimde sahip olunan dünya görüşleri, inançlar, sanatsal semboller, tutumlar ve davranışlar sayesinde toplumsal tapı tesis edilmiş olur (Geuss, 1987: 16). İnsanlar böylelikle toplumsal yaşamda diğer öznelerle birlikte ne şekilde davranacaklarını öğrenir. Böylesi bir “*çimento*”nun var olmadığı koşullarda, insanlar toplumu oluşturan diğer bireylerle nasıl iletişim kuracaklarını bilemez. İdeolojiler, toplumsal yaşamda bireylerin belirli bir harmoniyle hareket edebilmelerini sağlar. Bundan dolayı, ideoloji gerçekliğin insan zihnine birebir yansımaları olarak değil, tasarımların gerçekliği inşa etmek amacıyla yaşama geçirilmesi olarak anlaşılmalıdır.

Bu bağlamda, Althusser’in ideolojinin yapısı ve işleyişi hakkında öne sürmüştüğü birinci tez son derece önemlidir. Althusser’e (2003: 83) göre ideolojinin tasarımsal olarak toplumsal yaşamda yaratılan formlarının yaşam pratikleri içinde kullanışlı olup olmaması, onun var olabilmemesinin başat koşuludur. İnsanlar yaşama dair meydana getirdikleri kavram ve ritüelleri toplumsal yaşamlarından bağımsız bir biçimde oluşturamaz. İnsan, belirli bir tarihsel sürecin bir parçası olması bağlamında, kendisine kadar gelmiş olan belirli kavram ve ritüelleri tekrar etmenin yanı sıra, bir arada yaşadıkları diğer öznelerle beraber “*değişen toplumsal yaşam şartlarının ihtiyacı olan bir önceki kavram ve ritüellerle uyumlu yeni kavram ve ritüelleri*” inşa eder.

Ancak, bu inşa sürecinde, bir fail olarak yer alan öznenin kavram ve ritüeller üzerindeki dönüştürücülüğü, içinde bulunduğu toplumsal yaşamın ona dayattığı zorunlulukların bir sonucu olduğu için, tamamen özgür bir yaratım sürecinde olduğu söylenemez. Keza, “*her ideoloji, yarattığı ve imgesel olması zorunlu çarpıtmasında, var olan üretim ilişkilerini (ve de bu ilişkilerden türeyen öteki ilişkileri) değil, ama her şeyden önce, bireylerin üretim ilişkileri ve bu ilişkilerden türeyen ilişkilerle kurdukları (imgesel) ilişkiyi tasarımlar. Demek ki, ideolojide tasarımılanan, bireylerin var oluşunu yöneten gerçek ilişkiler sistemi değil, bu bireylerin boyun eğerek yaşadıkları gerçek ilişkilerle kurdukları ilişkidir*” (Althusser, 2003: 88). Dolayısıyla, Althusser’in çizmiş olduğu paradigmadan hareketle düşünüldüğünde, tarihi yaratan aşkın bir öznenin (Descartes, Goethe, Kant ve Sartre’in insan kavrayışlarındaki özgür yaratımlarda bulunan özne) söz etmek mümkün olmaz. Bu görüşe, insan topluluklarının öznelerin bir araya gelmesi sonucunda oluştuğu, dolayısıyla da insanın, hem kitlelerin yaratımında hem de kendi özerk alanında var etmiş olduğu yaratımlarda özgür bir biçimde davranabileceği, ileri sürülerek itiraz edilebilir.

Ayrıca dikkate alınması gereken bir diğer olgu, insanın varlığını, verili bir biçimde devraldığı toplumsallıkla hayata geçirdiğidir. İnsanın gerçekleştirebileceği edimler ve bu edimlerin sınırları gelenek vasıtasıyla devraldığı toplumsal yaşam tarafından belirlenmiştir. Demek ki “*insan bireyleri terimlerin felsefi anlamı ile “özgür” ve “kurucu” özneler değildir. Üretim ve yeniden-*

¹⁰ Althusser ve yapılaşma teorisinin eleştirisi için Giddens’in (2005) “*Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki*” adlı eserine bkz.

¹¹ Sosyal bilimlerde toplumun niteliklerinin “*dil*”in yapısal analizi ile ortaya çıkarılması, antropoloji başta olmak üzere, sıklıkla başvurulan bir yöntemdir. Dilbilim sahasında sürdürülen felsefi, antropolojik ve sosyolojik tartışmalar, toplumun yapısal analizi açısından verimlidir. Bu çerçevede “*özel dil argümanı*”ı (private language argument) inceleyen Yılmaz (2012: 32) bireyin öznelliğini toplumsallığında inşa ettiğini vurgular. Gerçekten de, toplumsal kullanımdan tamamen yalıtılmış bir dil kullanımının olanaksızlığı, dilin ve insanın toplumsal niteliğinin en önemli delilidir. Toplum, bireylerin, toplumdaki tamamen yalıtılmış bir öznelikte eylemde bulunmalarıyla değil, fakat rasyonel katılımcılar olarak birbirleri ile etkileşimde bulunan failer olmalarıyla tesis edilir.

üretim ilişkin toplumsal ilişkilerin tarihsel var oluş biçimlerinin belirlenimleri (iş süreci, işbölümü ve örgütlenmesi, üretim ve yeniden üretim süreci, sınıf mücadelesi, vb.) içinde ve bu belirlenimlere bağlı olarak eylemler” (Althusser, 2004: 111). Bu anlayış içerisinde düşünüldüğünde özneler tarihte belirleyici güce sahip değildir. “Özne”siz ve “amaçsız” bir süreç olan tarihe dinamizmini sağlayan özne değil, fakat devindirici bir güç olan sınıf mücadelesidir (Althusser, 2004: 118). Aynı şeyler ideoloji kavramı için de söylenebilir. İdeolojileri özneler var edemezler. Özneler, sadece, verili bir toplumsal yaşamda belirli kavram kategorileri ve ritüellerden oluşan ideolojileri edinebilirler.

Althusser (2003: 56), Marksist devlet kuramına göre devletin açıkça bir baskı aracı olarak tanımlandığını dile getirir. Devlet belirli bir yönetime geleneğini tarihsel süreçten devralır ve toplumsal yaşamın işlenmesini sağlayan kavram ve ritüellerin üzerinde baskı uygulayarak, bunların kendi çıkarları perspektifinde şekillenmesini sağlar. Şimdi, eğer ki ideolojiler yukarıda belirttiğimiz üzere, toplumsal yaşamın uyumlu bir biçimde devamını sağlayan bir çimento vazifesi görüyorlarsa, devletin kendi varlığını devam ettirebilmesinin şartı bu çimentonun yapısını belirleme gücünü elinde tutmasına bağlıdır. İşte, devlet tam da bu aşamada sahip olduğu “baskı aygıtları”nın yanı sıra “ideolojik aygıtlar” a da gereksinim duyar. Burada “Devletin Baskı Aygıtları”yla (Repressive State Apparatus) “Devletin İdeolojik Aygıtları” (Ideological State Apparatus) arasındaki ayrımın net bir biçimde yapılmasının zorunluluğu ortaya çıkar.

“Devletin Baskı Aygıtları”yla Althusser’in ifade etmeye çalıştığı devletin, kurucu yapısını oluşturan kurumlar (hükümet, yargı sistemi, ordu, polis, v.b gibi) aracılığıyla, toplum üzerinde uygulamış olduğu zor kullanımını sağlayan aygıtlardır. Bu aygıtlar çoğul olarak ifade edilmiş olsalar bile birbirleri arasında belirli bir bütünlüğü sahip olmalarından dolayı “tek”tirler. Hâlbuki “Devletin İdeolojik Aygıtları” son derece geniş bir alanda faaliyet yürüttükleri ve birbirinden farklı alanlarda buldukları için “çok” sayıdadırlar. Althusser’e göre (2003: 65) “Devletin İdeolojik Aygıtları” (a) dinsel “DİA” (b) eğitimsel “DİA,” (c) aile “DİA,” (d) hukuki “DİA,” (e) politik “DİA,” (f) sendikal “DİA” ve (f) kültürel “DİA”ndan (basın, radyo-televizyon) oluşur.

Althusser’in yapmış olduğu bu sıralamadan da anlaşılabilceği üzere “Devletin Baskı Aygıtları” ile “Devletin İdeolojik Aygıtları” arasında şöyle bir ayrım da yapılabilir: “Devletin Baskı Aygıtları,” devletin kurumsal işleyişini oluşturan aygıtlardan meydana gelmekteyken, “Devletin İdeolojik Aygıtları”nı oluşturan aygıtlar daha çok özel alanda konumlanmaktadır. Bu manada, “Devletin İdeolojik Aygıtları” devletin, özel alanlardaki işleyiş dinamiklerine sızarak onları kontrol etmesinin bir aracıdır. Bu durum, burjuva edebi kamu modelinin vazgeçilmez bir özelliği olan kamusal alan özel alan ayrımının imkânını ortadan kaldırır. Devlet, görece özerklik tanıdığı bu özel alanları, sahip olduğu ideolojik aygıtlar vasıtasıyla tahakküm altına alır. Ayrıca “kitle iletişimi”nin insanlar arasındaki etkileşimi yönlendirebildiği koşullarda devletin bireylerin özel ve özgün kanaatleri manipüle etme imkânının artması, “Devletin İdeolojik Aygıtları”nı daha işlevsel hale getirmektedir.

Modern toplumlar, bireyler arasındaki eşgüdümü temin etmek bakımından, diğer toplum yapılarına nazaran daha nitelikli kurumsal yapılara sahiptir. Modern toplumların bu niteliği değişimi temin etmek ve kontrollü bir biçimde sürdürebilmek için çok sayıda kurumsal avantaj sağlar. Ancak, bu durum modern toplumların politik, kültürel ve ekonomik bakımdan merkezileşme eğiliminde olmalarına neden olmaktadır. Devlet kurumlarının merkezi kaygılar ile biçimlenmesi, devlet ile toplum arasında aracılık rolü oynaması beklenen ve kamusal alanda faaliyet gösteren “STK”nın zamanla devlete entegre olmalarına neden olmaktadır. Modern devlet, toplumu organize edebilme bakımından, geleneksel devlet yapılarının sahip olmadığı çok sayıda kurumsal yeteneğe ve olanağa sahiptir. Bu, her türlü toplumsal faaliyetin devletin kaygı ve çıkarları dikkate alınarak düzenlenmesine neden olabilmektedir.

Devletin toplumu seferber etmekte kullandığı başlıca ideolojik araç “kitle iletişim araçları”dır. Toplumun kitlesel bir nitelik arz etmeye başlamasıyla, “sivil toplum”un devlete entegre olmasını sağlayacak bir alt yapı tesis edilir. Bu süreçte, medya, modern devlete toplumu koordine edebilmesi için ihtiyacı olan kendi söylem ve ideolojisini yayabilmesi için önemli imkânlar sağlar. Toplumsal önceliklerin neler olduğuna dair kanaatlerin biçimlenmesinde medyanın belirlediği gündem son derece belirleyici olabilmektedir (Winter ve Eyal, 1981; Miller, 2007; Howlet, 1999; Soroka, 1999). Sivil toplum kuruluşları, tıpkı diğer özel ve tüzel kişiler gibi, medya tarafından belirlenen gündemin belirleyiciliğine kapılabilmektedir. Bu durum, modern devlet mekanizmasının işleyiş dinamiklerinden kaynaklanır. Ayrıca her gün çok sayıda problem ve haber niteliği taşıyan hadise yaşanırken, bunlardan sadece bir bölümü gündemde yer alabilmektedir. Medyanın belirli olaylara odaklanması politikacıların, yeni medyanın ve kamunun üyelerinin belirlenmiş problemlere fazlasıyla dikkat etmelerine neden olmaktadır (Birkland, 1998: 55). Bu nedenle, kamunun işleyiş dinamiklerinde çeşitli bozulmalar meydana gelmektedir. Medyanın gerek “içerik”leri (content), gerekse belirli meselelere ne kadar odaklanıldığının “miktar”ı (mount) yargıları biçimlendiren etkilere sahiptir (Miller, 2007: 713). Medyadaki sahipliğin ve iktidar mekanizmalarının medyadaki temaları ve hangi problemlerin ele alındığını belirlemesi, “STK”nın ilgi ve hedeflerini çeşitli şekillerde etkiler. Bu da devletten bağımsız bir biçimde, kamusal işleyişte rol oynaması beklenen “STK”nın kendilerinden beklenen işlevleri yerine getirememelerine neden olmaktadır.

4. Kiteselleşme, Sivil Toplum ve “STK”

Modern düşünce, devleti ve toplumu daha önceleri tasavvur edilemeyecek dayanaklara göre yeniden yapılandırmıştır. Modern devlet ve toplumun yapısı ile diğer devlet ve toplum yapıları arasında son derece önemli farklılıklar mevcuttur. Modern olmayan devlet yapılanmalarında devlet ile toplum arasında derin bir “vadi” bulunur (Yunan kent devletleri hariç olmak üzere). Hâlbuki modern devletin kuruluş ilkelerini tesis etmiş olan Fransız Devrimi’nde “halk”ın politikanın başlıca öznesi haline gelmesiyle, devlet ile toplum arasındaki “vadi” de kapanmış olur. Bu sayede demokrasi halkın politikanın belirleyici öznesi olmasını sağlayan en önemli araç haline gelir. “Sivil toplum”dan devlet ile halk arasındaki etkileşimin tesis edilmesini sağlayan işlevleri yerine getirmesi beklenir. Zira halkın politik işleyişin bir parçası olması, devletin daha işlevsel ve etkili olmasını sağlar.

Fransız Devrimi ile temel yapı taşları tesis edilmeye başlanan ulus devletin, geleneksel toplum modelleri ile karşılaştırıldığında çeşitli üstünlüklere sahip olduğu aşikârdır. Ulus devlet geleneksel devlete olan üstünlüğünü ilk önce Napolyon’un İspanya seferinde göstermiştir. İspanya’nın 1808’den 1813’e kadar Fransa’nın egemenliği altında olması ile neticelenen bu sefer, tüm parçaları birbiri ile entegre olmuş milliyetçi ideolojiye sahip bir devletin üstünlüğünü gözler önüne serdi. Birinci Dünya Savaşı ise ulus devletlerin imparatorluklar üzerindeki üstünlüğünün tescillenmesi ile neticelendi.

Ayrıca, modern toplumların biçimlenmesinde son derece etkili olan bir diğer olgu, devlet, halk ve sivil toplum arasındaki ilişkinin biçimlenmesinde etkilidir. Bu da modern toplumların, Wallerstein'ın (1974) ayrıntılı bir biçimde betimlediği “*modern dünya sistemi*”nin bir parçası olacak şekilde kuruluşlarını gerçekleştiriyor olmalarıdır. Elbette ki devletler arasındaki ilişkiler tarih boyunca önem arz etmiştir. Gelgelelim uluslararası ilişkilerin eşgüdüm ve harmoniyi sağlayacak bir biçimde tesis edilmesi “*modern dünya sistemi*”nin başlıca niteliğidir. Uluslararası ilişkilerde her bir öznenin kendi konumun ve işlevini diğer öznelere dikte ederek yapılandırması “*modern dünya sistemi*”nin işleyişi açısından önemlidir.

Elbette öznelere güçleri ve kapasitelerindeki değişim, konum ve işlevlerinin yeniden yapılandırılmasına neden olur. Diğer devlet ve ulusların ekonomik ve politik yapılarında meydana gelen ilerleme, durağanlaşma ve gerilemeler diğerlerinin etkinlik kapasitelerinin yeniden yapılandırılmasını sağlayacak olanaklar doğurur. Dolayısıyla modern zamanlarda devlet ve ulusların yapısı ile uluslararası gelişmeler arasında kuvvetli bağlar mevcuttur. Ülkelerin uluslararası politikadaki etkinliğinin artması ulusun refahını, istikrarı ve güvenliği doğrudan etkilemektedir. Toplumun kuruluşu ile uluslararası ilişkiler arasındaki bağ, devlet ve ulus arasındaki ilişki ve etkileşimin nasıl tesis edildiğini doğrudan etkiler.

Dış ilişkiler ile iç işlerinin koordineli bir biçimde yürütülmesi modern devletler açısından hayati önemdedir. Modern devletin idare edilmesi sürecinde, bu iki sahada uygulanacak politikalar arasında çelişkilerin mevcut olmaması gerekir. Örneğin, bir ülkenin uluslararası ilişkilerde “ulusların kendi kaderlerini belirlemeleri gerektiğini” savunurken, kendi ulusal sınırlarında yasakçı ve otoriter politikaları uygulaması mümkün ve sürdürülebilir değildir. Devletin uluslararası sahada etkili hale gelmesi ölçüsünde, ulusun refahının artması, devlet ile ulus arasındaki “*kader birliği*”ni güçlendirmektedir. Bu nedenle daha önceki zamanlarda, bir bölgenin işgali daha kolay ve sürdürülebilirken, günümüzde tüm teknolojik imkânlarla rağmen bir bölgenin işgal edilmesi kolay olmasına rağmen elde tutulup idare edilmesinde son derece kompleks güçlüklerle karşılaşmaktadır. Zira uluslar ve bireyler dış müdahaleler ile kaderlerinin tayin edilmesinden büyük bir kaygı duymakta ve geleceklerinden endişe ettikleri bir politik atmosferin tesis edilmesine karşı büyük bir direnç göstermektedir. Tüm bunlar devlet ile ulus arasındaki bağın daha önce hiç olmadığı kadar güçlü olmasının doğal bir neticesidir.

Uluslararası politika ve gelişmelerin gerek devleti, gerekse ulusun refahını doğrudan etkilemesi, devlet ile ulus arasındaki entegrasyonu artırır. Bunun bir neticesi olarak, devlet ile halk arasındaki etkileşim sürecinde “*ideal konuşma ortamı*”nı (ideal speech situation) sağlayarak demokrasinin sürdürülmesinde önemli işlevler yüklenmesi beklenen “*sivil toplum*” devlete entegre olur. Ayrıca, “*sivil toplum*”un idealize edilmiş gayeleri bir kenara bırakılarak, devlet ile halkın birbirlerine entegre olmalarını sağlayacak çeşitli işlevler edinmesi modern politikanın sıradan bir realitesi haline gelir. Devlet ile toplum arasındaki vadinin ortadan kalkmasını sağlayarak, devletin amaç, çıkar ve kaygıları ile toplumun yekvücut olması, toplumsal yapının yeni nitelikler arz etmesine neden olur. Bunlardan en önemlisi “*kitleselleşme*”dir. Devletin refahın başlıca kaynağı ve dağıtıcısı haline gelmesiyle, belirleyici politik ve ekonomik uygulamalar meşruluk kazanır.

Devletin, tüm parçaları birbirine entegre olmuş bir toplumu daha işlevsel bir biçimde idare edebilmesi, tek biçimli bir toplumun kuruluşunu başlıca politik amaç haline getirir. Modern kentlerin sosyal bütünleşmeyi sağlayan başlıca faktör olacak şekilde, ekonomik ve politik olarak kullanılmasının en önemli nedeni, modernliğin parçaları birbirine entegre olmuş tek biçimli bir toplumsal yapıyı temin etmeyi amaçlamasıdır. Karakaş (2003: 16-17), uygarlıkların üyeleri arasındaki etkileşimi temin etmek amacıyla belirli merkezler oluşturduğuna dikkat çeker. Kentlerin oluşumunda etkili olan bu merkezler, toplumsal değişim ve dönüşümlerin yaşandığı mekânlardır. Kent ve kentleşmenin modernleşme pratikleri açısından önem arz etmeleri, kent merkezlerinin toplumsal çözümlemeler açısından kullanışlı olmalarına neden olur. Bu çerçevede modern kentleri inceleyen Karakaş (2003: 38), ulus devletin inşa sürecinde, farklılıkları ortadan kaldırarak, toplumun bir potada bir araya gelmesini temin eden modern kentlerin, neden oldukları değişimin yaşamı derinde etkilediğini, ancak değişim süreçlerinde ortaya çıkan sosyal problemlerin çözümünde yetersiz kaldıklarını vurgular. Biçim ile değer arasındaki bütünlüğün bozulmasına neden olan modern kent ve ulus devlet, kültür erozyonuna neden olmaktadır (Karakaş, 2003: 37-38). Kültür erozyonu neden olduğu tek biçimli toplum, daha önceki politik uygulamalarda olduğu gibi, çeşitli totaliter uygulamalar vasıtasıyla sağlanmaz. Politika ve ekonominin merkezileşmesi, kişilerin kendi kimlik, amaç ve niteliklerini merkezi ihtiyaç ve gereklilikler paralelinde oluşturmalarına yol açar. Bu süreç adeta kendiliğinden işleyen doğal bir süreçtir. Merkezi planlama ve operasyonları gerektirmez. Sivil toplumun ve “*STK*”nın varlığı, devlet ile toplum arasındaki eşgüdümün sağlanabilmesi açısından önemlidir.

Devlet ile toplum arasındaki etkileşim ve eşgüdümün, diğer devletler ve “*modern dünya sistemi*”nin gereklilikleri dikte alınarak sağlandığında, politik sahadaki öznelere eylemlerini biçimlendirirken “*ortak*” amaçları dikte alırlar. Bu sayede modern olmayan politik yapılarda var olan devletin egemenlik sahasında yaşayan halk ile devlet arasında yapılan ayırım ortadan kalkar. “*STK*” devletin bireyleri seferber etmek ve aralarındaki eşgüdümü sağlamak için kullandığı vasıtalarla dönüşür. Devletin etkinlikleri zenginleşmenin başlıca kaynağı haline geldiğinde, refahtan pay almak isteyen birey, grup ve sınıflar politik alanda “*STK*” vasıtasıyla etkin olmaya çalışır. Bu durum, “*STK*”nin, kendiliğinden, devletin işleyişine ve öznelere arasındaki eşgüdümün tesisine katkı sağlamak için çabalamalarına neden olur.

Modern ulus devlet, imparatorlukların aksine, egemenlik sahasını kesin bir biçimde belirleyerek, entegre bir politik ve toplumsal sistem oluşturduğundan, toplumu oluşturan tüm öznelere eşgüdümü hayati önem arz eder. “*STK*” toplumdaki tüm öznelere eşgüdüm ve harmonisinin sağlanmasında önemli işlevleri yerine getirir. Bu süreçte, “*kitle iletişimi*,” öznelere eşgüdüm ve harmonisini sağlamak için çabalayan “*STK*” ve benzeri tüm politik öznelere, yeni bilgi yapılarının oluşturulup yayılmasında yardımcı olur. Yeni bilgi sistemlerinin yaygınlaşmasında ve otoriter iktidar yapılarının etkinleşmesinde medya önemli işlevlere sahiptir. Zira gerek basılı, gerekse dijital medya gündemin belirlenmesinde belirleyici olabilmektedir (Walgrave vd, 2006: 92).

Modern iktidar yapısının nasıl bir biçimde işlediği önemli bir problemdir. Modern devletin idari işleyişinin etkinlik ve hızı, bürokratik işleyişinin niteliğindeki artıştan dolayı, daha önce görülmedik bir biçimde işlevseldir. Karadağ (2012: 962), modern düşüncenin temel yapı taşlarından biri olan aydınlanma felsefesinin, yeni toplumun kuruluşunu bireyin özgürleşmesi idealine dayandığını belirtir. Ancak yirminci yüzyıla gelindiğinde aydınlanma felsefesinin idealleri gerçekleştirilememiş ve birey devletin tahakküm mekanizmalarına teslim olmuştur. Karadağ’a (2012: 952-953) göre bireyin özgürleşmesinin önündeki en önemli engel, modernlik ile birlikte hızla gelişen bürokratikleşme, rasyonelleşme ve standardize edilmiş bir toplumun kurulmuş olmasıdır. Gerçekten de, bürokrasi tarafından tamamen kontrol altında tutulan ve “*kitlesel*” bir nitelik arz eden bir toplumda,

komünite, grup ve bireylerin etkinlikleri, giderek, etkisizleşir. Ayrıca gelenek ile arasına mesafe koyarak, hız ve değişimi başlıca niteliklerinden bir haline getiren modernlik, kalıcılığın yerine geçiciliği ikame eder.¹² Her şeyin sürekli bir değişim içinde olduğu kavrayışının temel yaşam felsefesi haline gelmesiyle, geleneksel bağlardan kurtulan modern düşüncenin oluşturduğu yeni kamusal alan, kişiler arasındaki eşgüdümü sağlamayı başlıca amaç haline getirerek, tüm otonomilerin etkisizleşmelerine ve ortadan kalkmalarına neden olur. “*Kitlesel*” niteliklere sahip bir toplumun “*yönlendirilebilirliği*”nin ve “*manipülasyonu*”nun temin edilmesi, tüm otonomilerin merkezi iktidarın işleyişine tabi kılınmasıyla kolaylaşır. “*Kitle iletişimi*”nin merkezi iktidarın toplumu yönlendirebilme imkânını artırmasıyla “*özel alan*” ile “*kamusal alan*” ayrımı işlevini kaybeder.

Sayılamayacak kadar çok sayıda öznenin iştirak ettiği bir “*iletişim*” ortamının ideal bir biçimde düzenlenmesi ve sürdürülebilmesi, “*kitle iletişimi*”nin egemen olduğu koşullarda, ütopiktir. “*İdeal iletişim ortamı*”nın, kamusal alanın ortak gayelerin daha etkin bir biçimde gerçekleştirilmesi için seferber eden bir politik yapıda temin edilmesi, son derece güçtür. Manipülasyonun iletişim araçları yoluyla etkin bir biçimde işletilebildiği bir durumda, öznelin “*kitle*”nin yönelimlerine kapılmadan kendi özgün kavrayışını oluşturmasını engelleyecek çok sayıda faktör ortaya çıkar. Bu süreçte kişilerin bireysel, grupsal ve sınıfsal ilgi ve çıkarlarını temsil ettiği iddiasıyla ortaya çıkan “*STK*” devletin belirlediği “*ortak amaçlar*” için kendi kitlelerini, diğerleri ile eşgüdümlü hareket edecek tarzda organize eder.

Ulusal politikaların, ulus devletin “*modern dünya sistemi*”ndeki işlevlerine göre yapılandırıldığı koşullarda, toplumsal problemlerin, politik öznelin ideal diyalog süreçleri oluşturmasıyla çözülmesi güçtür. Zira küresel politikadan kaynaklı bir biçimde ortaya çıkan kaygıların, ilgi ve yönelimleri belirlediği şartlarda merkezi iktidarlara yönlendiriciliği etkin hale gelir.¹³ Bu sayede diğer tüm politik öznelere gibi “*STK*” da politik eşgüdümün sağlanmasını temin etmek amacıyla, devlet tarafından seferber edilir. Bu nedenle, “*STK*,” Habermas’ın ortaya çıkmasını arzuladığı “*ideal iletişim ortamları*”nın ortak kaygılar tarafından yönlendirilmelerini temin eden işlevler yüklenirler. Bu sayede, kamuoyunun, ulusun etkinlik ve gücünün uluslararası ölçekte artırılmasıyla temin edilecek avantajlar için biçimlendirilmesi sürecinde, önemli rol oynayan “*STK*,” devletin ilgi ve kaygılarına entegre olan toplumun kolaylıkla yönlendirilebilmesini sağlar.

5.Sonuç

Modern politikanın yapısal nitelikleri, öznel alan ile kamusal alan arasındaki ayrıma dayanan klasik demokrasinin ideallerinden ilham alır. Gelgelelim, modern politika ve ekonomideki merkezileşme eğilimleri, “*kitleselleşmiş*” bir toplumsal yapının ortaya çıkmasına neden olduğunda, modern politikadaki kişi ve kurumların işlevleri yapısal olarak dönüşmüştür. Ulus devletin uluslararası sahadaki etkinliğini artırma gayreti, toplumun seferber edilerek tek biçimli bir kitleye dönüştürülmesi için tüm kitle iletişim araçlarının kullanıldığı bir sürecin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Modern politika ve toplumsal yapı, geliştirmiş olduğu temsil sistemlerinin yanı sıra, politik katılım süreçlerinin işleyişi ile ilgili çeşitli problemlerle karşı karşıyadır. Birey ile devlet arasında var olan “*aracı kurumlar*”ın (intermediate institutions) modern politik uygulamalar vasıtasıyla, süreç içinde kaldırılmış olması politik, kültürel ve toplumsal problemlere neden olmuştur (Nisbet, 1986). Bu aracı kurumlara alternatifi olan “*STK*”nın işlevleri de, modern politikanın merkezileşme eğiliminden dolayı, sorgulanmaktadır. Althusser’in ideoloji kavramı ve “*Devletin İdeolojik Aygıtları*” anlayışının, “*STK*”nın toplumsal yaşamdaki işlevlerine dair nasıl bir kavrayışa neden olduğu dikkatlice ele alınmalıdır. Kuşkusuz, “*sivil toplum*”, “*kamusal alan*”, “*ideoloji*”, “*Devletin İdeolojik Aygıtları*”, “*mahrem alan*”, “*aleniyet*” ve “*yaşam dünyası*” gibi kavramlar tüm zaman ve mekânlarda aynı anlam içeriklerine sahip değildir. Kavramların tarihsel süreçleri, iç içe geçmiş yaşam dünyalarını kapsar. Bu yaşam dünyaları ortak anlam dünyalarına sahip olabilmelerine rağmen, aynı zamanda birbirini dışlayan olguları da içerir. Aynı kavram farklı zaman ve mekânlarda birbirinden son derece farklı anlam içerikleriyle karşımıza çıkabilir. “*Sivil toplum*” kavramı da, ilk ortaya çıktığı günlerden bu günlere gelinceye kadar, anlam içeriğinde gerçekleşmiş olan pek çok değişimle birlikte ilerlemiştir. “*Sivil toplum*” kavramı, burjuvazinin aristokrasiye karşı vermiş olduğu iktidar mücadelesinde, iktidarın baskı aygıtlarına karşı özgür düşünceler üretme çabası içinde olan burjuvazinin toplumsal yaşama dair taleplerini dile getirdiği araçlardan birine tekabül eder. Fakat “*sivil toplum*,” burjuvazinin iktidara gelmesini takip eden süreçte, devlet iktidarının özel alanlarda oluşan yaşam tarzlarını belirleme aracına dönüşerek, “*Devletin İdeolojik Aygıtları*”ndan biri haline gelmiştir. Bu anlamda, “*STK*” üzerinden, iktidara rağmen, özgürlük taleplerinde bulunmanın olanağı giderek azalmıştır. Zira bu örgütlerin hareket sahalarının yanı sıra kuruluş ve işleyiş şemalarını belirleyen devlet, “*STK*”nın etkinliklerini gerçekleştirdikleri kamusal alan üzerinde belirleyici bir güç olarak ortaya çıkmaktadır.

Habermans (2001) modern politikanın temel niteliklerini belirlemiş olan devler ile “*sivil toplum*” arasında yapılan ayrıma dayalı bir biçimde geliştirilecek “*ideal konuşma ortamı*” vasıtasıyla modern demokrasinin yeniden tesis edilmesini amaçlamaktadır. Devlet ile “*sivil toplum*” arasında kesin bir ayrımın yapılabilmemesinin olanakları giderek tükenmektedir. Bu ayrımın olanaklarının ilk dönemlerinde bile var olmadığı da söylenilebilir.¹⁴ Hegel tarafından dile getirildiği üzere, birey sivil toplumun öncelikli

¹² Konuk ve Bayram (2010: 42-43) modern bilimin teknolojinin gelişmesini asıl amaç olarak belirlemesinden dolayı yaşanan bilinç parçalanmasına dikkat çeker. Onlara göre, bilimin gündelik yaşam üzerindeki belirleyiciliği arttıkça, çeşitli etik problemler ortaya çıkmaktadır. Modern bilimin gerçekleştirdiği somut başarılar görmezden gelinemez. Ancak modern bilimin neden olduğu “*bilgi patlaması*” ile ortaya çıkan “*hızlı değişim*”in yol açtığı sosyal problemler aynı hızda çözüme kavuşturulamamaktadır. Bilimin, insanın doğayı ve toplumsal yapıyı değiştirme kapasitesini her geçen gün daha fazla artırması, etik çözümlerinin yetersiz kalmalarına neden olmaktadır.

¹³ Karakaş (2010, 12), küreselleşmenin uluslararası çeşitli bağımlılık ilişkilerini geliştirirken, yoksulluğun artmasına neden olduğunu düşünür. Uluslararası ekonomik ve politik ilişkilerin inşasında, üretim kapasiteleri, çeşitli yöntemler sınırlandırılanlar, gerek karar alma mekanizmalarından, gerekse iş süreçlerinden dışlanmaktadır. Kitle kültürünün neden olduğu ihtiyaç ve tatminlerin sınırsızlığı anlayışı ise tüketim süreçlerinde yer alamayan kitlelerin dışlanmışlık ve güvensizlik duygularına kapılmalarına yol açmaktadır (Karakaş 2010, 12). Bu koşullar altında, modern merkezi iktidar yapılarının toplumu yönlendirebilmeleri etkin bir biçimde gerçekleştirilebilmektedir.

¹⁴ Modern devletin yapısal niteliklerine dair Amerikan muhafazakârlarının eleştirileri dikkat çekicidir. Amerikan muhafazakârlarının moderniteye yönelik eleştirileri merkezileşmeye neden olarak, düzen problemini başlıca tema haline getirmesidir. Bu sayede modernlik tüm parçaları bir potada eriterek ulus devletin tüm uygulamalarını meşulaştırmaktadır. Bu

gayesi olmasına rağmen, bireyin diğer bireylerle ilişki içinde olmak zorunluluğu ve kendisini ancak diğer bireylerle ilişkisi vasıtasıyla var edebilmesi onu evrensellik boyutuna geçmek zorunluluğuyla karşı karşıya bırakır. Oluşması zorunlu olan bu karşılıklı bağımlılık sistemi “sayesinde bireyin geçimi, refahı ve mevcudiyeti; herkesin geçimi, refahı ve mevcudiyeti ile iç içe geçmiş durumdadır, bunlara dayanır ve ancak bu bağımlılık içinde gerçeklik ve güvenlik kazanır. İlk bakışta, bu sisteme dış devlet, ihtiyaçların devleti, müdrikenin devleti denilebilir” (Hegel, 2004: 159). Böylesi bir meşrulaştırma metodu, pek çok problemi beraberinde getirir. Öncelikle bireyin varlık amacı sadece refah, geçim ve güvenlik kavramlarının gerçekleştirilmesiyle sınırlanmaktadır ki, böylelikle devletin birey üzerinde kurmuş olduğu “*tahakküm*,” bireye devlet aracılığıyla bahsedilen bu üç olanak sayesinde meşru görülebilmektedir. Ancak böylesi bir anlayışın dayanmış olduğu devlet kavramı daha en baştan problemlidir. Bu nedenle Althusserci bir perspektiften bakıldığında, devletin, onu oluşturan yurttaşların toplam iradesi olarak görülmesiyle ulaşılan bu “*sivil toplum*” kavramı, “*STK*”nın modern politikada idealize edilmiş varlık ve işlevlerini, daha en baştan anlamsız kılmaktadır.

Marx (1997: 12), “*Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*” adlı yapıtında, Hegel’in devleti hem bir “*dış zorunluluk*” hem de aile ve burjuva-sivil toplumun “*içkin ereği*” olarak betimlemesini çelişkili bir düşünüş olarak nitelendirir. Ona göre devletin bir dış zorunluluk olarak betimlenmesi aile ve burjuva-sivil toplumun “*çıkarlar*”ının, devletin yasa ve çıkarlarına bağlanarak, zorunlu olarak, boyun eğdirilmesi anlamına gelir. “*Bağımlılık*” ve “*bağımlılık*” özerk varlığı baskı altına alan ve ona ters düşen dış ilişkilerin ta kendileri oldukları içindir ki “*aile*”nin ve “*burjuva-sivil toplum*”un devletle ilişkisi bir dış zorunluluk ilişkisi, şey içindeki özsel varlığa saldıran bir zorunluluk ilişkisidir (Marx, 1997: 13). Bundan dolayı özsel varlığa saldıran bu zorunluluk ilişkisinin aynı zamanda içkin erek olarak betimlenmesi daha en baştan hatalıdır. Marx’a göre (1997: 15) “*burada mantıksal ve tüm tanrıci [panteist] gizemcilik [mistisizm] çok açık bir biçimde kendini*” gösterir. Hegel’in bu önemli hatayı yapmış olması, devleti inşa eden faillerin aile ve burjuva-sivil toplum olduğunu görmemiş olmasından kaynaklıdır. Bu hata nedeniyle özne yüklemle, yüklem ise özneye yer değiştirebilmiştir.

Hegel tarafından aile ve burjuva-sivil toplumunun, birlikte bir bütün oluşturarak, devletin inşa sürecini gerçekleştirmiş olmaları sahip oldukları yaşam evriminin bir sonucu olarak görülmemekte, aksine kendi tinlerinin dışında var olan başka bir tin sayesinde belirlendikleri ve kendi belirlenimlerine de sahip olmadıkları iddia edilmektedir. Onların var oluşlarının ereği, bir sonluluk uğrağı olmalarından dolayı, kendi var oluşlarının kendisi içinde değildir. Onlar kendileri için sonsuz bir gerçek “*Tin*” (Geist, Spirit) olabilmek amacıyla, kendi var oluşlarının dışına çıkmak zorundadırlar. Burada sanki devlet aile ve burjuva-sivil toplumdan ayrı olarak duran bir var oluşa sahipmiş gibi görünmektedir. Hâlbuki devletin onu oluşturan ve varlık sebebi olan aile ve burjuva sivil toplum olmadan var olması söz konusu olamaz.

Modern toplumsal yaşam, öznelin kamusal alana ortak katılımları vasıtasıyla meydana getirdikleri birlikte üretimle gerçekleştirilebilir. Böylesi bir ortaklık öznelin varlığından bağımsız bir mutlak “*Tin*”e bağlanamaz. Bu, modern toplumsal yaşamın varlık koşulu olan aile ve burjuva-sivil toplumun, inşa ettiği ve koşulu olduğu devletin toplumsal yaşamın üzerinde yükselerek her şeyin koşuluna dönüşmesinin önündeki en büyük engeldir. Hegel’in ileri sürmüş olduğu spekülasyon, devletin aile ve burjuva-sivil toplumunun türeyen bir olgu olmasını görmezden gelerek onu “*ideanın bir eylemi olarak*” göstermekte ve “*onu yığının ideası olarak değil ama öznel ve gerçekten olgunun kendisinden ayrı öznel bir ideanın eylemi olarak*” ele almaktadır (Marx, 1997: 17). Böylesi bir düşünüş tarzı modern zamanların en önemli özelliği olarak belirtebileceğimiz toplumsal failler arasındaki etkileşim olanaklarının artmasının önündeki en büyük engeldir. Keza bütün faillerin etkinliklerinin tek bir amaç olarak belirlenen sonsuz “*Tin*”e bağlanmakla sınırlandırılması, çokluğun imkânlarını ortadan kaldırdığı gibi öznelin düşününsel bir biçimde yaşam dünyalarını ve de kendilerini, öznelarasılığın zemininde, inşa etmelerini engeller.

Günümüzde, devlet, geçen yüzyıl boyunca elde etmiş olduğu yeni imkânlar vasıtasıyla (kitle iletişim araçlarının etkinliğinde meydana gelen artışlar vb. gibi), toplumsal yaşamın işleyişine daha fazla müdahale edebilmektedir. İnsanların, küreselleşmiş bir enformasyon dünyasında¹⁵ yaşıyor olmaları, mahremiyetin sınırlarını zorlayan “*ifşa*” (disclosure) sistemlerini daha etkin hale getirmiştir (Giddens, 1992: 141). Bu etkinliğin “*STK*” üzerinden gerçekleştirilebiliyor olması, ayrıca dikkat çekilmesi gereken bir olgudur. “*STK*”nın birincil amacı, varlığını oluşturan bireylerin hak taleplerini dile getirmek ve devlet erkinin sınırsızca hareket etmesini engellemek olması gerekirken, devletin ulusal ve uluslararası politikalarına paralel olarak hareket ediyor olmaları, onların “*ideal*” anlamdaki varlık sebeplerini ortadan kaldırmaktadır. Tüm bunlardan dolayı, “*STK*” artık devlet erkinin dışında bir varlığa sahip kuruluşlar olarak ele alınmaz. Keza “*STK*” varlığını devlet erkini bireylerin çıkarını gözetecek biçimde sınırlandırmak için kullanılan organizasyonlar olma niteliğini taşımamaktadır. Politikanın her geçen gün merkezi bir nitelik arz etmesinden dolayı, “*STK*”ndan kamusal yaşamın öznelarasılığın vasıtasıyla inşa edilmesine katkıda bulunmalarını beklemek olanaksızlaşmaktadır. Bunun yanı sıra, “*STK*”nı, devlet erkinden bağımsız kuruluşlar gibi ele alarak, onların dile getirmiş olduğu söylemsel ve söylemsel olmayan etkinliklerin, sanki toplumu oluşturan öznelin özgür bir biçimde oluşturdukları etkinliklermiş gibi ele alınması, önemli politik, kültürel ve bilimsel hatalara zemin hazırlayacaktır.

çerçevede Nisbet (1943: 163) ekonomik ve ahlaki bireyciliği, topluluk ve aileden daha değerli gören kavrayışların toplumu kitleye dönüştürerek, normsuzluk ve güvensizliğin yaygınlaşmasına neden olduğunu belirtir. Ona göre, sosyal düzeni aile ve topluluğa bağlılık vasıtasıyla değil, fakat bireyciliğin yaygınlaşması sayesinde, topluluk ve ailesinden izole edilen kişilerin devlet tarafından daha etkin kontrol edilmesiyle tesis etmeye çalışan modern yönetim anlayışı, toplumun temel yapı taşlarının aşınmasına neden olur.

¹⁵ Enformasyon çağına toplumsal etkilerine dair çalışmalar hızla yaygınlaşmaktadır. Bu alanda önemli ampirik araştırmalar gerçekleştiren Sunstein (2008: 95), malumat “*kozaları*” (cocoons) ve “*yankı odaları*”nın (echo chambers) oluşumunun, enformasyon çağına bir niteliği olduğunu belirttikten sonra, bunların demokrasi için önemli birer tehlike olduğunu belirtir. Zira bu ikisi de sadece kutuplaşmalar yaratmakla kalmayıp, ayrıca radikal düşüncelerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Bu durumu ispat etmek için “*blog dünyası*”nı (blogosphere) inceleyen Sunstein (2008), radikal düşüncelerin yaygınlaşmasında “*blog dünyası*”nın önemli etkisi olduğunu iddia eder.

KAYNAKÇA

- ABÉLÈS, M. (2008). Rethinking NGOs: The Economy of Survival and Global Governance. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol. 15, No. 1, ss. 241-258.
- ADUGİT, Y. (2013). Sivil Toplum Kuruluşlarının Etik ve Epistemolojik Temelleri. *Ethosfelsefe Dergisi*, Sayı 6 (2), ss. 130-149.
- ALTHUSSER, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İtaki Yayınları.
- ALTHUSSER, L. (2004). *John Lewis'e Cevap* (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İtaki Yayınları.
- BAYRAM, A. K. (2011). Topluluk, İktidar İlişkileri, Birey ve Müzakereci Demokrasi. *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 61-62, ss. 111-120.
- BIRKLAND, T. A. (1998). Focusing Events, Mobilization, and Agenda Setting. *Journal of Public Policy*, Vol. 18, No. 1, ss. 53-74.
- DILLON, E. M. (2004). *The Gender of Freedom: Fictions of Liberalism and the Literary Public Sphere*. Chicago: Stanford University Press.
- DOH, J. P. ve GUAY, T. R. (2004). Globalization and Corporate Social Responsibility: How Non-Governmental Organizations Influence Labor and Environmental Codes of Conduct. *MIR: Management International Review*, Vol. 44, No. 2, ss. 7-29.
- DREHER, J. (2003). The Symbol and the Theory of the Life-World: The Transcendences of the Life-World and Their Overcoming by Signs and Symbols. *Human Studies*, Vol. 26, No. 2 (2003), ss. 141-163.
- GEUSS, R. (1987). *The Idea Of A Critical Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GIDDENS, A. (1992). *The Consequences of Modernity*. London: Polity Press.
- GIDDENS, A. (2005). *Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki* (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- HABERMAS, J. (1971). *Knowledge and Human Interest* (Çev. Jeremy J. Shapiro). Boston: Beacon Press.
- HABERMAS, J. (1979). *Communication and the Evolution of Society* (Çev. Thomas McCarthy). Boston: Beacon Press.
- HABERMAS, J. (1989). *The New Conservatism: Cultural Criticism and the Historians' Debate* (Çev. Shierry Weber Nicholzen). Cambridge: MIT Press.
- HABERMAS, J. (1990). *The Philosophical Discourse of Modernity* (Çev. Fredrick Lawrence). London: Polity Press.
- HABERMAS, J. (1999). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* (Çev. Tanıl Bora & Mithat Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları.
- HABERMAS, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı* (Çev. Mustafa Tüzel). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- HEGEL, G. W. F. (2004). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* (Çev. Cenap Karakaya). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- HOWLETT, M. (1999). Rejoinder to Stuart Soroka, Policy Agenda-Setting Theory Revisited: A Critique of Howletton Downs, Baumgartner and Jones, and Kingdon. *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 32, No. 4, ss. 773-777.
- KAHN, V. (1990). Habermas, Machiavelli, and the Humanist Critique of Ideology. *PMLA*, Vol. 105, No. 3, Special Topic: The Politics of Critical Language, ss. 464-476.
- KARADAŞ, Y. (2012). İktidar, Tahakküm ve Kafka'nın Şato'su. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol: 11, No: 3, ss. 951-965.
- KARAKAŞ, M. (2003). Modern Bütünleşmeden Postmodern Farklılaşmaya Kentte Toplumsal Etkileşim. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, ss. 16-40.
- KARAKAŞ, M. (2010). Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt XII. Sayı 2, ss. 1-18.
- KOJÉVE, A. (2001). *Hegel Felsefesine Giriş* (Çev. Selahattin Hilav). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KONUK, O. ve BAYRAM, A. K. (2010). Sosyal Bilim, Etik ve Yöntem: Bilginin Parçalanması ve Etik Arayışlar, Osman Konuk ve Ahmet Kemal Bayram (ed.). *Sosyal Bilim, Etik ve Yöntem*, İstanbul: Adres Yayınları, ss. 27-45.
- MARX, K. (1997). *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* (Çev. Kenan Somer). İstanbul: Sol Yayınları.
- MILLER, J. M. (2007). Examining the Mediators of Agenda Setting: A New Experimental Paradigm Reveals the Role of Emotion. *Political Psychology*, Vol. 28, No. 6, ss. 689-717.
- NISBET, R. (1986). *The Making of Modern Society*. New York: New York University Press.
- NISBET, R. A. (1943). The French Revolution and the Rise of Sociology in France. *American Journal of Sociology*, Vol. 49, No. 2, ss. 156-164.
- ÖZKAN, D. (2011). Modern Sanat ve Estetikte Öznelararalık ve Refleksivite: Televizyonun Estetik Yargının Sosyal İnşa Süreçlerindeki Dönüşüme Etkisi, Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- SAIEDI, N. (1987). A Critique of Habermas' Theory of Practical Rationality, *Studies in Soviet Thought*, Vol. 33, No. 3, ss. 251-265.
- SMITH, N. (1980). Symptomatic Silence in Althusser: The Concept of Nature and the Unity of Science. *Science & Society*, Vol. 44, No. 1, ss. 58-8.
- SNEDEKERS, G. (2000). Defending the Enlightenment: Jürgen Habermas and the Theory of Communicative Reason. *Dialectical Anthropology*, Vol. 25, No. 3/4, ss. 239-253.
- SOROKA, S. (1999). Policy Agenda-Setting Theory Revisited: A Critique of Howlett on Downs, Baumgartner and Jones, and Kingdon. *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 32, No. 4, ss. 763-772.
- SUNSTEIN, C. R. (2008). Neither Hayek nor Habermas. *Public Choice*, Vol. 134, No. 1/2, ss. 87-95.
- WALGRAVE, S. ve Aelst, P. V. (2006). The Contingency of the Mass Media's Political Agenda Setting Power: Toward a Preliminary Theory. *Journal of Communication*, Vol. 56, ss. 88-109.
- WALLERSTEIN, I. (1974). *The Modern World System: Capitalistic Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York and London: Academic Press.
- WINTER, J. P. ve Eyal, C. H. E. (1981). Agenda Setting for the Civil Right Issue. *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 45 (3): 376-383.
- YILMAZ, A. (2012). The Private Language Argument and the Social Construction of the Self. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı 2, ss. 23-34.
- ZAKE, I. (2002). The Construction of National(ist) Subject: Applying the Ideas of Louis Althusser and Michel Foucault to Nationalism. *Social Thought & Research*, Vol. 25, No. 1/2, ss. 217-246.